

TÜRKİYE'DE DİN PSİKOLOJİSİ ÇALIŞMALARI (1949–2013) ÜZERİNE GENEL BİR BAKIŞ*

Mustafa KOÇ

Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi ABD
e-posta: mustafakoc@balikesir.edu.tr

Öz

Literatür taramasına dayalı olan bibliyografik araştırmalar, herhangi bir alanın geçmişte yapılan çalışmalar hakkında fikir edinmeyi sağlayacak bilgiyi verdikleri için önemlidirler. Bu makale, din psikolojisi alanında çalışan akademisyen din psikologlarına, 1949 ile 2013 yılları arasında Türkiye'deki alana ilişkin yapılan çalışmalarını kısaca tanıtmayı hedeflemektedir. Genel olarak din psikolojisinin Batı'daki tarihsel gelişim süreci anlatılarak başlanan bu makalede, özellikle din psikolojisi çalışmalarının Türkiye'deki tarihsel gelişim sürecine değinilmiştir. Daha sonra ise üniversitelerinin alfabetik listesine göre Türkiye'deki akademisyen din psikologları listelenmiş ve iletişim bilgileri eklenmiştir. Öte yandan metodolojik olarak literatür taraması yöntemi kullanılan makalede, din psikolojisi alanına ilişkin Türkiye'de yapılan bilimsel çalışmaların yer aldığı dergiler, makaleler ve lisansüstü tezler hakkında bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Son olarak, adı geçen bilim dalına ilişkin Türkiye'de yapılan meslekî toplantılar hakkındaki bilgilerin yer aldığı makalenin sonuç kısmında ise ülkedeki çalışmalara ilişkin kısa bir değerlendirmenin ardından ulusal ve uluslararası alanda bu çalışmaların gelişimine yönelik bazı önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Din Psikolojisi, Türk Din Psikologları, Türk Din Psikolojisi Literatürü, Meslekî Toplantılar.

AN OVERVIEW OF STUDIES ON PSYCHOLOGY OF RELIGION IN TURKEY (1949–2013)

Abstract

Literature survey based bibliographical researches are important as they provide information about the studies on the related field. This article aims to introduce, in brief, the studies on the psychology of religion in Turkey from 1949 to 2013 to the academic psychologists of religion working in the field. Initially, the research touches on the historical development process of the psychology of religion in the West and later, focuses on the historical development process of the studies on the psychology of religion in Turkey. And then, the psychologists of religion in Turkey are listed in alphabetical order according to their universities and contact details are provided. In addition, some information is given about journals, articles and academic dissertations covering scientific studies on the psychology of religion in Turkey.

* Bu makale, yazarın "Psychology of Religion in Turkey (1949–2012): An Overview" başlığıyla *Archive for the Psychology of Religion* dergisinde yayımlanmış İngilizce orijinal makalesinin güncellenerek genişletilmiş Türkçe versiyonudur. {Kaynak: Koç, M. (2012). Psychology of religion in Turkey (1949–2012): An overview. *Archive for the Psychology of Religion (Special Issue: Psychology of Religion in Turkey)*, 34 (3), 327-340}.

Finally, the article provides information about the professional meetings in Turkey on the field. In the conclusion section, the article assesses the studies on the psychology of religion in the country and recommends the development of those studies in national and international field.

Keywords: Turkey, Psychology of religion, Turkish psychologists of religion, Turkish psychology of religion literatüre, Professional meetings.

1. GİRİŞ

Din psikolojisi, dindar ve dindar olmayan bireyler ile onların sahip oldukları dinsel gelenekleri üzerinde nitel ve nicel psikolojik metotları ve yorumlayıcı yaklaşımları kullanarak bilimsel araştırmalar yapmaktadır. Böylelikle bu bilim dalı, bireylerin dinsel inanç ve davranışlarının kökenlerini ve detaylarını doğru bir şekilde tanımlamaya çalışmaktadır. Ondokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru kurumsallaşmış bir disiplin olarak ortaya çıkmasına rağmen din psikolojisinin yüzyıllar öncesine giden bir geçmişinden söz edilebilir. Öte yandan din psikolojisi disiplini, teoloji ve psikoloji olmak üzere iki temel ayağa sahiptir. Eğer sözü edilen bu psikoloji ve teoloji arasındaki diyalogun ve etkileşimin gelişmesi devam ederse, her geçen gün din psikolojisi alanının diğer bilimlerle arasındaki pozisyonunun giderek güçleneceği öngörülebilir.

Modern dönem ve/veya post-modern söylem dikkate alındığında din ve maneviyat, olumlu veya olumsuz biçimde birçok bireyin yaşamında önemli roller oynamaktadır. Bu rol, nasıl oluyor da zaman zaman olumlu sonuçlara yol açarken, bazen de olumsuz durumlar ortaya çıkarabiliyor? Dolayısıyla böylesine karmaşık psiko-sosyo-teolojik ilişkilerin temelini oluşturan sonuçları anlayabilmek için derinlemesine araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır (Wulff, 1997; 2010). İşte bu tür durumlarla ilgili olarak din psikolojisi, ampirik veya teorik düzeyde çeşitli nitel veya nicel araştırmalar yapmaktadır.

Din psikolojisi, sistematik bir bilim dalı olması bağlamında Batı kökenli bir bilim dalıdır. Gerek A.B.D.’de gerekse birçok Avrupa ülkesinde bilimsel psikolojinin ilk kurucuları olan psikologlar, diğer konuların yanı sıra dinsel olgularla da yakından ilgilenmişlerdir. Bu bağlamda literatürde genel psikoloji konularındaki derinliği ve araştırmalarıyla tanınan ünlü psikolog W. James (1902/1958), din psikolojisinin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Öte yandan yine literatüre bakıldığında, dünyada “Din Psikolojisi” adıyla ilk eser veren din psikoloğu E. Starburck (1899) olmuştur. Psikolojik bakış açısıyla dinsel olayları incelemeye çalışan din psikolojisi çalışmalarını, daha sonraki tarihsel süreçte bir durgunluk dönemine girmiştir. Dolayısıyla dinsel olguların psikolojisi, psikologlar tarafından uzun bir süre, yani 1960’ların sonuna kadar göz ardı edilmiştir.

Konuya kronolojik olarak bakıldığında, 8. Uluslararası Psikoloji Kongresi’nden (1926) sonra din psikolojisi çalışmaları en alt düzeye inmiştir. Söz konusu bu bilimsel durgunluk, 15. Uluslararası Psikoloji Kongresi’ne (1957) kadar devam etmiştir. Dolayısıyla din psikolojisi bilim tarihinde, yaklaşık 1930 ile 1960 yılları arası durağan bir dönem olarak değerlendirilmektedir. Bilimsel bir disiplin olarak din psikolojisi, ancak 1960’lı yıllardan sonra kendi metodolojisini oluşturarak diğer bilimler içerisindeki akademik statüsünü ve araştırma konularını netleştirebilmiştir (Wulff, 1996; Hökelekli, 1989).

Çağdaş din psikologlarından D. M. Wulff’a (1996) göre, din psikolojisinin gelişiminde tarihsel faktörler önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda din psikolojisi, 1920’li yılların ortalarında hızlı bir düşüşe geçmiştir. Söz konusu bu dönemdeki alan ilişkin derin ve farklı görüş ayrılıklarını, I. Dünya Savaşı ve bunu takip eden ekonomik kriz gibi dış faktörler de etkilemiştir. Bu değişikliklere paralel olarak Amerika’nın dinsel ortamında çarpıcı bir şekilde liberalizmden fundamentalizme doğru bir geçiş süreci yaşanmıştır. Bu fundamentalizm hareketi, alt sınıf olarak değerlendirdiği insanlığa ait dinsel düşünceleri reddetmiştir. Öte yandan öznel dinsel tecrübenin çekiciliği, davranışçılık ekolünün bilimsel yaklaşımlardaki gösterdiği başarısıyla sarsılmıştır. Dolayısıyla din psikolojisi, bazı temel araştırmaların tekrar sistematik olarak ele alındığı 1950’li yıllardaki çalışmalarına, pastoral psikoloji ve dinin psiko-analitik eleştirisi formunda devam ederek gelmiştir.

Yukarıda kısaca din psikolojisi bilim dalının Batı’daki tarihsel gelişiminin açıklandığı bu makalenin amacı, din psikolojisi alanında çalışan akademisyen Türk din psikologlarına –sınırlı da olsa- adı geçen bu bilim dalının Türkiye’deki tarihsel gelişimini ve bu alanda Türkiye’de yapılan bilimsel çalışmaları aktarmaktır. Dolayısıyla bu makale, kronolojik bir sınırlandırma bağlamında 1949 ile 2013 yılları arasında Türkiye’deki din psikolojisi alanında yapılan akademik çalışmaları konu almaktadır. Metodolojik yaklaşım olarak bu makalede, ‘literatür taraması’ yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda alana ilişkin kitaplar ve makaleler ile lisansüstü tezlerine –bu makalede hacim problemi oluşturmaması için– yer verilmeyip sadece kısa bir içerik analizi yapılmıştır.

a. Din Psikolojisi Çalışmalarının Türkiye’deki Tarihsel Gelişim Süreci

Batı ile bir karşılaştırma yapıldığında Türkiye’de din psikolojisi olarak değerlendirilebilecek ilk akademik çalışmalar, ancak Batı’dan 50 yıl sonra yani 1950’li yılların başlarında yapılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla 1930’lu yıllarda Batı’da inişe geçen din psikolojisi çalışmalarının 1950’lerin ortalarından itibaren yeniden ortaya çıktığı döneme paralel olarak Türkiye’de başlayan din psikolojisi çalışmalarının tarihine bakıldığında, bu bilim dalıyla ilgili yapılan çalışmaların 60 yıllık bir geçmişe dayandığını görmek mümkündür (Ok, 2006).

Makalenin bu bölümünde, öncelikle –bu çalışmaya özel olarak tasarlanan- kronolojik bir sınıflandırma üzerinden (bkz. Şekil-1), Türk din psikolojisi çalışmalarının kronolojik süreci hakkında bilgi verilmesi yerinde olacaktır.

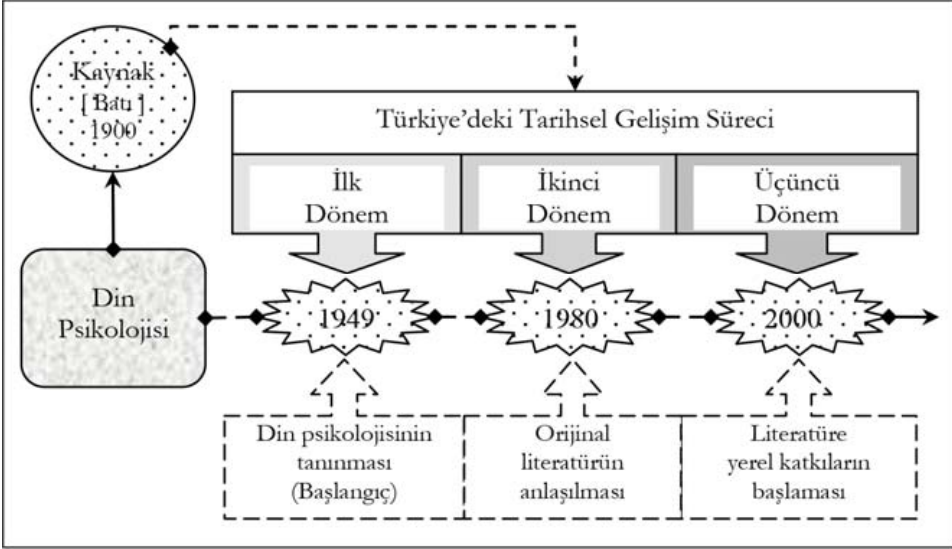
(a)-İlk Dönem [1949-1979]: Başlangıç – Din Psikolojisinin Tanınması: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin kurulmasıyla (1949) başlatılan bu gelişim döneminde, Türkiye'de din psikolojisi alanı akademik bir disiplin olarak tanınmaya başlanmış ve alana ilişkin Türkçe olarak ilk din psikolojisi çalışmaları yapılmıştır (bkz. Armaner, 1967, 1973; Özbaydar, 1970; Fırat, 1977; Peker, 1979). Din psikolojisinin bu gelişim dönemi boyunca yapılan en önemli etkinliği, B. Z. Egemen (1952) tarafından “Din Psikolojisi: Saha, Kaynak ve Metot Üzerine Bir Deneme” isimli tanıtıcı ilk Türkçe referans el kitabı özelliği taşıyan bir eserin basılmış olmasıdır.

(b)-İkinci Dönem [1980-1999]: Orijinal Literatürün Anlaşılması: Din psikolojisinin bu gelişim aşamasında ise din psikolojisi üzerine yapılan çalışmalarda yıllara göre aşama aşama niceliksel bir artış olmuştur (bkz. Fırat, 1982; Yavuz, 1983; Hökelekli, 1983; Yaparel, 1987; Peker, 1990). Dolayısıyla ilk –çekirdek kadro- din psikologlarının yetiştiği dönem olan bu dönemin başlarında daha çok alanla ilgili Batı'da yapılan akademik çalışmaların anlaşılması üzerine çalışılmıştır (örnek çalışma için bkz. Yavuz, 1987). Bu dönemin ortalarından itibaren de, yüksek lisans ve doktora programları açan ilahiyat fakültelerinde ikinci kuşak akademisyen din psikologları yetiştirilmeye başlanmıştır. Yine bu gelişim döneminde alanı tanıtan daha hacimli el kitapları yazılmıştır (örneğin, Armaner, 1980; Pazarlı, 1982; Şentürk, 1997; Hökelekli, 1998). Buna ek olarak bu dönemde, alanda uzmanlaşmak üzere Batı'ya giden ikinci kuşak din psikologları tarafından Türkiye dışındaki yabancı örneklem üzerinde ampirik bazı araştırmaların yapıldığı da görülmektedir (örnek için bkz. Köse, 1996).

(c)-Üçüncü Dönem [2000-2013]: Literatüre Yerel Katkıların Başlaması: Bu gelişim döneminde de, ilk dönemde yetişen birinci kuşak çekirdek kadronun öğrencilerinden oluşan ikinci nesil din psikologları tarafından alana ilişkin yerel ölçüm yapan ölçekler (örneğin, Ok, 2011) ve yerli dinsel gelişim teorileri (örneğin, Karaca, 2007) geliştirilmiştir. Ayrıca yine bu dönemde, 2013 yılına kadar –doğal olarak- Türk-Müslüman örneklem grupları kullanılıp çeşitli ampirik çalışmalar yapılarak alanın tarihsel gelişimine önemli katkılar sağlanmıştır (örneğin, Kayıklık, 2000, 2003, Karaca, 2001, Bahadır, 2002b; Yıldız, 2006; Gürses, 2010, Koç, 2002, 2008). Özellikle yine bu dönemde, ilahiyat fakültelerinin sayısındaki anlamlı yükselişten dolayı master ve doktora öğrencilerindeki artışa paralel olarak din psikolojisi çalışmalarında hissedilir düzeyde niteliksel ve niceliksel bir artıştan söz edilebilir. Bir önceki gelişim dönemi gibi yine bu dönemde de sonraki nesil din psikologlarından uzmanlaşmak amacıyla Batı'ya giden din psikologları olmuştur (örneğin, Ok, 2002; Buraya kadar sözü edilen gelişim dönemlerinin şematik gösterimi için bkz. Şekil-1;

Not: Şekilde verilen dönemlerin başlangıç tarihleri kesinlik taşımayıp yaklaşık zaman dilimlerini belirtmektedir).

Şekil-1: Din Psikolojisi Çalışmalarının Türkiye’deki Tarihsel Gelişim Süreci

Yukarıdaki Şekil-1 çerçevesinde aktarılan kronolojik bilgilerden hareketle adı geçen bilim dalına ilişkin bir değerlendirme yapılacak olursa, akademik olarak 1949 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nin kurulmasıyla ilk önemli adım atılmıştır. Dolayısıyla Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde öğretim üyeliği yapmış olan B. Z. Egemen tarafından yayınlanan, ‘Din Psikolojisi: Saha, Kaynak ve Metot Üzerine Bir Deneme’ (1952) adlı alanı tanıtan el kitabı, bu alandaki yayınlanan ilk Türkçe kaynak eser olma özelliğini taşımaktadır. Daha sonraki süreçte uzun bir süre ilahiyat fakültesinde din psikolojisi ders kitabı olarak okutulan bu kitap, iki ayrı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, din psikolojisi biliminin genel bir tanıtımı yapılmış, ikinci bölümde ise psikanaliz ekolün temel görüşleri ele alınarak S. Freud ve C. G. Jung arasındaki görüş farklarına değinilmiştir. Özellikle de Freud’un dine ilişkin yaklaşımlarının eleştirisini yapan Egemen, bu eserinde, bağımsız bir İslâmî din psikolojisi kurulması gereğine de dikkati çekmiştir.

İlk Türk din psikologlarından N. Armaner tarafından birinci dönemin ortalarına doğru (bkz. Şekil-1) yapılan ‘İnanç ve Hareket Bütünlüğü Bakımından Din Terbiyesi’ (1967) ile ‘Psikopatolojide Dinî Belirtiler’ (1973) isimli çalışmaların yanı sıra alanı tanıtan ‘Din Psikolojisine Giriş I’ (1980) adlı çalışma, Türkiye’de din psikolojisinin tanınması ve gelişmesine katkı sağlayan öncü eserler arasında değerlendirilebilir. Bunun yanı sıra kronolojik olarak yine ilk dönemin sonlarına rastgelen bir diğer araştırma da teolog olmayan psikolog B. Özbaydar tarafından yapılan ‘Din

ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma' (1970) isimli çalışmadır. Sözü edilen bu çalışma, yine bu alanla ilgili yapılan ilk ampirik araştırmalardan biri olması sebebiyle önemlidir.

Öte yandan din psikoloğu K. Yavuz tarafından ampirik yöntemle yapılan bir diğer çalışma ise 'Çocuklarda Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi' (1983) isimli araştırmadır. Erzurum yöresinde 7-12 yaşları arasındaki çocuklar üzerinde gerçekleştirilen bu araştırmada, anket tekniği kullanılmıştır. Yavuz'un yaptığı bu çalışma sonucunda, çocuklarda dinsel inancın uyanma ve gelişme yaşınının 7 ile 9 yaş arasında olduğu, çocuğun dinsel gelişiminde başta aile olmak üzere, sosyal çevrenin ve eğitimin etkisinin olduğu; kızların erkeklere göre inanmaya daha yatkın, dinsel duygu ve ilgilerinin ise daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca adı geçen çalışmada, Allah inancı ile çocuğun psikolojik eğilimleri arasında çok yönlü ilişkilerin varlığı görülmüştür. Bu bağlamda çocuklarda gerçek bir dinsel şüphenin varlığından söz edilemeyeceği, ancak öğrenme ve anlamaya yönelik yoklayıcı ve araştırıcı soruların var olabileceği vurgulanmıştır. Özetle araştırmacının vardığı sonuçların hemen hepsi, Batılı din psikologlarının tespitleriyle önemli ölçüde paralellikler göstermiştir. Din psikoloğu Yavuz tarafından yapılan 'Psikanalizde İlk Dinî Gelişmelerin Değeri' (1987) adlı bir diğer çalışmada ise Freud ve Jung'un din psikolojisiyle ilgili görüşlerinin eleştirisi ve değerlendirilmesi yapılmıştır.

Türkiye'de din psikolojisi alanında yapılmış ilk doktora tezleri bu ilk dönemin sonlarına doğru yapılmaya başlanmıştır. Örneğin, ilk kuşak din psikologlarından olan E. Fırat tarafından yapılan 'Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu' (1977) adlı çalışma bunlardan biridir. Bu çalışma, üniversite gençliğinin dinsel gelişim özelliklerini konu edinmektedir. Ankete dayalı olan bu araştırma sonuçlarına göre; gençlerin % 51.6'sı Allah'a inanmakla birlikte, inançsız ve inanç karşıtı olanların oranı da % 19 olarak saptanmıştır. Araştırmaya göre; alınan üniversite eğitimi, gençlerin inançlarının rasyonelleşmesi, inançsızlık, ilgisizlik ve inanç karşıtı tutumlarının artması yönünde bir etkide bulunmaktadır. Üniversite öğrencileri dinsel pratiklerden çok dinin ahlakî prensiplerine ağırlık vermektedir. Bunun yanı sıra yine din psikoloğu Fırat'ın 'Şahsiyet Gelişiminde Tövbenin Fonksiyonu' (1982) adlı bir de teorik çalışması bulunmaktadır.

Yine ilk dönem din psikologları arasında yer alan H. Peker tarafından yapılan 'Din Değiştirmede Psiko-Sosyolojik Etkenler' (1979) adlı araştırmada, farklı din ya da inanç sahibi bireylerin İslâm'a geçiş yapmalarında etkili olan psiko-sosyal faktörler incelenmiştir. Mülakat yöntemi ile yapılan bu araştırmanın sonuçlarına göre, bireyin önceki dininden tatmin olmaması, bazı şüphe ve çelişkilere düşmesi sonucu yaşadığı psikolojik huzursuzluğun din değiştirmede en etkili faktör olduğu saptanmıştır. Ayrıca bu çalışmada, romantik bağlanma ve sosyal uyum ihtiyacı gibi psiko-sosyal faktörlerin de bu konuda önde gelen güdüler arasında olduğu görül-

müştür. Peker’in bir diğer alan araştırması olan ‘Suçlularda Dinsel Davranışlar’ (1990) adlı çalışması ise mahkûmlar üzerinde uygulanan bir ankete dayanmaktadır.

Türkiye’deki bu ilk dönem din psikolojisi çalışmaları içerisinde değerlendirilecek bir diğer çalışma da, din psikoloğu H. Hökelekli tarafından yapılan ‘Ergenlik Çağı Gençlerinin Dinsel Gelişimi’ (1983) adlı doktora çalışmasıdır. Adı geçen çalışmada, ortaöğretim öğrencilerindeki dinsel gelişim özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda yayımlanmamış bir diğer doktora tezi de din psikoloğu R. Yaparel tarafından yapılan ‘Yirmi-Kırk Yaşlar Arası Kişilerde Dinsel Hayat İle Psiko-Sosyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma’ (1987) adlı çalışmadır. Sözü edilen bu ampirik çalışmada ise din ve ruh sağlığı arasındaki ilişki, gelişim dönemlerinden ilk yetişkinlik dönemi içerisinde incelenmiştir (Koç, 2004).

Türk din psikolojisi literatüründe buraya kadar verilen tarihsel bilgilerden yola çıkarak kısa bir analiz yapmak gerekirse, yukarıda da görüldüğü gibi ilk dönemin ortalarına kadar yapılan çalışmalarda din psikolojisinin tanımı, konusu ve metodolojisi gibi temel konular ile S. Freud ve C. G. Jung gibi Batıdaki önemli psikologların dine ilişkin görüşlerine ve eleştirilerine yer verilmiştir (örnek çalışmalar için bkz. Egemen, 1952; Armaner, 1980). Birinci dönemin sonları ile ikinci dönemin başlarından itibaren, yani 1980’li yıllardan sonra teorik çalışmalardan yavaş yavaş ampirik araştırmalara geçildiği görülmektedir (örnek çalışmalar için bkz. Fırat, 1977; Peker, 1979; Fırat, 1982; Hökelekli, 1983; Yavuz, 1983; Yaparel, 1987).

Türk din psikolojisi tarihine bakıldığında, alana yönelik yapılan çalışmaların ilk döneminde –çekirdek kadroda- yer alan akademisyen din psikologlarının daha çok teoloji lisanslı/kökenli araştırmacılar oldukları görülmektedir. Aynı zamanda bu ilk kuşak din psikologları, alanın Türkiye’deki öncüleridirler. Dolayısıyla bu alanın bugünkü aldığı şekil, bu ilk dönem din psikologlarının vizyonlarına bağlı olarak gelişmiştir. Bu ilk kuşak din psikologlarının çoğu, olanakları ölçüsünde Batı dillerinde yazılmış literatürden yararlanmaya çalışmışlardır. Dolayısıyla da araştırma konuları ve kavramları da buna paralel olarak şekillenmiştir. Bunun dışında, sayıca çok az olmalarına rağmen din psikolojisi alanında ilahiyat fakültelerinin dışında da bazı çalışmalar yapılmıştır (örnek çalışma için bkz. Özbaydar, 1970). Ayrıca, bu ampirik çalışma geleneğinin yanı sıra kuramsal anlamda felsefi ağırlıklı olarak yapılmış çalışmalar (örnek çalışma için bkz. Pazarlı, 1982) ile İslâmî yorumu merkeze alan araştırmalar da yapılmıştır (örnek çalışmalar için bkz. Şentürk, 1984; Daryal, 1994; Certel, 2000).

Öte yandan ikinci dönemin sonları ile üçüncü dönemin başlarından itibaren ise bu çekirdek/kurucu kadronun öğrencilerinden oluşan ikinci nesil din psikologları da alana ilişkin ampirik çalışmalar yaparak sahanın tarihsel gelişimine önemli katkılar sağlamışlardır. Bu bağlamda 2000’li yıllardan itibaren yapılan çalışmaların içerikle-

rine bakıldığında, genellikle kimlik (örnek çalışma için bkz. Kula, 2001), anlam arayışı (örnek çalışma için bkz. Bahadır, 2002b), dinsel stres, şüphe, çatışma vs. (örnek çalışmalar için bkz. Ok, 2002; Bahadır, 2002a), dinsel başa çıkma (Koç, 2002; Kula, 2005, Ayten, 2012), ölüm psikolojisi (örnek çalışmalar için bkz. Karaca, 2000; Yıldız, 2006), yabancılaşma (örnek çalışma için bkz. Karaca, 2001), din değiştirme, (örnek çalışma için bkz. Hökelekli & Çayır, 2012), kişilik ve benlik ile din ilişkisi (örnek çalışmalar için bkz. Mehmedoğlu, 2004; Gürses, 2001, 2010; Koç, 2008) vb. konuların çalışıldığı görülmektedir.

Ayrıca, özellikle üçüncü dönemde yerel öğelerin yavaş yavaş Türk din psikolojisi çalışmalarına girdiği görülmektedir. Bu bağlamda Batı'da yapılan çalışmalara paralel olan araştırmaların yanı sıra doğrudan İslamî içeriğe sahip veya dinsel gelişim aşamalarını da kapsayan bazı dinsel davranışlar üzerine yapılan ampirik çalışmaların olduğu da görülmektedir (örnek çalışmalar için bkz. Kayıklık, 2000, 2003; Uysal, 1994; Karacoşkun, 1999). Bunun yanı sıra yine spesifik anlamda tasavvuf psikolojisi üzerine de araştırmalar yapılmıştır (örnek çalışmalar için bkz. Yavuz, 1990; Peker, 1993; Küşat, 2002; Kayıklık, 2009).

Bunun yanı sıra Türk din psikolojisi çalışmalarında, alanın temel konularını tanıtan 'el kitabı' türünde eserler de yazılmıştır. Bu bağlamda literatüre bakıldığında alana giriş niteliği taşıyan 'Din Psikolojisi' isimli ders kitabı (örnek çalışmalar için bkz. Egemen, 1952; Pazarlı, 1982; Armaner, 1980; Hökelekli, 1998, 2010; Şentürk, 1997; Peker, 2000; Certel, 2003; Köse & Ayten, 2012) olarak değerlendirilebilecek çalışmalar da görülebilir (bkz. Ok, 2006; krş. Koç, 2004). Alana ilişkin yapılan el kitabı yayınlarına bakıldığında, Türkiye'deki din psikolojisi el kitaplarının daha çok ilahiyat fakültelerindeki akademisyen din psikologları tarafından yazıldığı görülmektedir. Ancak son zamanlarda psikoloji bölümlerinden de bazı el kitabı çalışmaları yayınlanmıştır (örnek kitap için bkz. Cirhinlioğlu, 2010).

Öte yandan Türk din psikologlarının yaptıkları çalışmaları sanal ortamda paylaştıkları 'http://www.dinpsikolojisi.org' isimli bir internet sitesi bulunmaktadır. Üçüncü dönemde kurulan bu site, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Anabilim Dalı tarafından zaman zaman güncellenmektedir. Sitenin içeriğine bakıldığında ise Türk din psikologları tarafından kaleme alınan makale ve kitaplarla birlikte alanla ilgili birtakım çeviri çalışmalarının yanı sıra ulusal ve uluslararası akademik etkinliklerin haberlerinin yer aldığı görülmektedir.

Ayrıca yine üçüncü dönemin sonlarında, bir grup din psikoloğu tarafından alana ilişkin editörlüğünü R. F. Paloutzian & C. L. Park'ın yaptığı 'Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality' (2005) isimli bir kitabın Türkçe'ye çevrilmesi projesi tamamlanmıştır. Türkçe çevirisinin Phoenix Yayınları tarafından 2013 yılında "Din ve Maneviyat Psikolojisi: Temel Yaklaşımlar ve İlgi Alanları" ile "Din

ve Maneviyat Psikolojisi: Yeni Yaklaşımlar ve Uygulama Alanları” şeklinde iki cilt olarak yayımlanan bu eser (Paloutzian & Park, 2013a; 2013b) alanla ilgili Batı’daki son gelişmelerin Türk literatürüne kazandırıldığı ve Türkiye’deki din psikolojisi alanında ilk çeviri el kitabı olması sebebiyle önemlidir.

b. Türkiye’deki Akademisyen Din Psikologları

Makalenin bu ikinci bölümünde, Türkiye’deki çoğunluğu devlet üniversitesi olmak üzere çeşitli üniversitelerde -tespit edilebildiği kadarıyla- isim listesine bağlı olarak, din psikolojisi alanında çalışan akademisyen Türk din psikologlarının isim listesi verilmiştir. Söz konusu liste düzenlenirken; “(a) alfabetik sıraya göre üniversite adı, (b) akademik unvanlarına göre akademisyenlerin ad ve soyadları (c) ve güncel iletişim bilgilerine” yer verilmiştir.

Türkiye’de din psikolojisi üzerine uzmanlaşmış akademisyen din psikologları çalıştıkları üniversitelere göre şu şekilde sıralanabilir:

- Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi [Ankara] – (a)

Web sitesi: <http://www.divinity.ankara.edu.tr/tr>

+ Öznur Özdoğan (Prof. Dr.)

İletişim bilgileri: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / Ankara
Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 312 212 68 00 / D. N. 230

E-posta: ozdogan@divinity.ankara.edu.tr

+ Mualla Yıldız (Yrd. Doç. Dr.)

İletişim bilgileri: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / Ankara
Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 312 212 68 00

E-posta: mualla_y@hotmail.com

+ Nuran Erdoğan Korkmaz (Dr.)

İletişim bilgileri: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / Ankara
Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 312 212 68 00 / D. N. 310

E-posta: nuran_ed@yahoo.com

- Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi [Erzurum] – (b)

Web sitesi: <http://fakulteler.atauni.edu.tr/ilahiyat/>

+ Faruk Karaca (Prof. Dr.)

İletişim bilgileri: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / (25240) Erzurum

Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 442 231 21 34

E-posta: fkaraca@atauni.edu.tr

- Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi [Balıkesir] – (c)

Web sitesi: http://www.balikesir.edu.tr/bau/fakulte/ilahiyat_fakultesi

+ Mustafa Koç (Yrd. Doç. Dr.)

İletişim bilgileri: Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / (10100) Balıkesir

Din Psikolojisi Bilim Dalı

İş telefonu: 0 266 249 61 79

E-posta: mustafakoc@balikesir.edu.tr

- Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi [Sivas] – (ç)

Web sitesi: <http://www.cumhuriyet.edu.tr/fakulte>

+ Beyazıt Yaşar Seyhan (Yrd. Doç. Dr.)

İletişim bilgileri: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / (58140) Sivas

Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 346 219 12 15-16

E-posta: beyazit-seyhan@hotmail.com

- Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi [Çanakkale] – (d)

Web sitesi: <http://ilahiyat.comu.edu.tr/>

+ Hasan Kaplan (Doç. Dr.)

İletişim bilgileri: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / Çanakkale

Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 286 218 00 18 / D. N. 1446

E-posta: htkaplan@gmail.com

+ Kenan Sevinç (Arş. Gör.)

İletişim bilgileri: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / Çanakkale

Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 286 218 00 18

E-posta: kssevinc@gmail.com

• Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi [Adana] – (e)

Web sitesi: <http://ilahiyat.cukurova.edu.tr/>

+ Hasan Kayıklık (Prof. Dr.)

İletişim bilgileri: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / Adana
Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 322 338 72 16

E-posta: hkayiklik@cu.edu.tr

+ Asım Yapıcı (Doç. Dr.)

İletişim bilgileri: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / Adana
Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 322 338 69 72

E-posta: asimyapici@cu.edu.tr

+ Nesibe Esen (Arş. Gör.)

İletişim bilgileri: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 322 338 69 72

E-posta: nesibesen51@hotmail.com

• Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi [Diyarbakır] – (f)

Web sitesi: <http://www.dicle.edu.tr/fakulte/ilahiyat/>

+ Celal Çayır (Yrd. Doç. Dr.)

İletişim bilgileri: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / (21280) Diyarbakır
Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 412 248 80 23

E-posta: celalçayir@hotmail.com

• Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi [İzmir] – (g)

Web sitesi: <http://web.deu.edu.tr/ilahiyat/>

+ Recep Yaparel (Prof. Dr.)

İletişim bilgileri: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / (35350) İzmir
Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 232 285 33 82

E-posta: recep.yaparel@deu.edu.tr

+ Cihat Kısa (Dr.)

İletişim bilgileri: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / (35350) İzmir

Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 232 285 29 32

E-posta: cihat_48@hotmail.com

+ İlker Yenen (Arş. Gör.)

İletişim bilgileri: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / (35350) İzmir

Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 232 285 29 32 / D. N. 913

E-posta: ilker.yenen@deu.edu.tr

• Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi [Kayseri] – (h)

Web sitesi: <http://ilahiyat.erciyes.edu.tr/>

+ Ali Kuşat (Doç. Dr.)

İletişim bilgileri: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ (38039) Kayseri

Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 352 437 49 01 / D. N. 31158

E-posta: kusat@erciyes.edu.tr

• Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi [Eskişehir] – (i)

Web sitesi: <http://www.ogu.edu.tr/akademik/>

+ Mustafa Naci Kula (Yrd. Doç. Dr.)

İletişim bilgileri: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / Eskişehir

Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 222 217 57 57

E-posta: nkula@yahoo.com

• Fatih Üniversitesi İlahiyat Fakültesi [İstanbul] – (i)

Web sitesi: <http://ilahiyat.fatih.edu.tr/>

+ İsa Özel (Yrd. Doç. Dr.)

İletişim bilgileri: Fatih Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / İstanbul

Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 212 866 33 00

E-posta: ozel_2955@hotmail.com.tr

• Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi [Elazığ] – (j)

Web sitesi: <http://ilahiyat.firat.edu.tr/>

+ Muhammed Çakmak (Dr.)

İletişim bilgileri: Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / (23119) Elazığ

Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 424 241 60 32

E-posta: mcakmak@firat.edu.tr

• Harran Üniversitesi Eğitim Fakültesi [Şanlıurfa] – (k)

Web sitesi: <http://ilahiyat.harran.edu.tr/index.htm>

+ Abdurrahman Akbolat (Arş. Gör.)

İletişim bilgileri: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / Şanlıurfa

Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 414 344 00 20 / D. N. 1387

E-posta: huseyinyegin@hotmail.com

• Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi [Çorum] – (l)

Web sitesi: <http://www.ilaf.hitit.edu.tr/>

+ Muammer Cengil (Doç. Dr.)

İletişim bilgileri: Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / (19100) Çorum

Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 364 234 63 58 / D. N. 1154

E-posta: muammercengil@hotmail.com

• Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi [Iğdır] – (m)

Web sitesi: <http://ilahiyat.igdir.edu.tr/>

+ Yusuf Macit (Yrd. Doç. Dr.)

İletişim bilgileri: Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / (76000) Iğdır

Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 476 226 13 14

E-posta: ymacid@gmail.com

- İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi [Malatya] – (n)

Web sitesi: <http://web.inonu.edu.tr/~ilahiyat/>

+ Hasan Arslan (Yrd. Doç. Dr.)

İletişim bilgileri: İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / (44280) Malatya

Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0422 341 00 61 / D. N. 3804

E-posta: hasanarslan@inonu.edu.tr

- İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi [İstanbul] – (o)

Web sitesi: <http://www.istanbul.edu.tr/ilahiyat/>

+ Mustafa Doğan Karacoşkun (Doç. Dr.)

İletişim bilgileri: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / (34091) İstanbul

Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 212 532 60 11

E-posta: mkaracoskun@hotmail.com

+ Mehmet Atalay (Doç. Dr.)

İletişim bilgileri: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / (34091) İstanbul

Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 212 532 60 11

E-posta: atatalay@yahoo.com

+ Ümit Horozcu (Yrd. Doç. Dr.)

İletişim bilgileri: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / (34091) İstanbul

Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 212 532 60 11

E-posta: umit_horozcu@yahoo.com

• K. Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi [K. Maraş] – (p)

Web sitesi: <http://ilahiyat.ksu.edu.tr/>

+ Halil Apaydın (Yrd. Doç. Dr.)

İletişim bilgileri: K. Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / (46100) K. Maraş

Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 344 251 23 15

E-posta: hapaydin@ksu.edu.tr

• Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi [İstanbul] – (r)

Web sitesi: <http://ilahiyat.marmara.edu.tr/>

+ Ali Köse (Prof. Dr.)

İletişim bilgileri: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / (34662) İstanbul

Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 216 651 43 75 / D. N. 400

E-posta: alikose@marmara.edu.tr

+ Veysel Uysal (Prof. Dr.)

İletişim bilgileri: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / (34662) İstanbul

Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 216 651 43 75 / D. N. 290

E-posta: vuysal@marmara.edu.tr

+ Ali Ulvi Mehmedoğlu (Prof. Dr.)

İletişim bilgileri: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / (34662) İstanbul

Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 216 651 43 75 / D. N. 505

E-posta: umehmedoglu@hotmail.com

+ Ali Ayten (Doç. Dr.)

İletişim bilgileri: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / (34662) İstanbul

Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 216 651 43 75 / D. N. 239

E-posta: acizan@hotmail.com

+ Sevde Düzgüner (Yrd.Doç.Dr.)

İletişim bilgileri: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / (34662) İstanbul
Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 216 651 43 75 / D. N. 1117

E-posta: sevdeduzguner@hotmail.com

• Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi [Konya] – (s)

Web sitesi: <http://www.ilahiyat.konya.edu.tr/>

+ Abdülkerim Bahadır (Prof. Dr.)

İletişim bilgileri: N. E Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / (42090) Konya
Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 332 323 82 50

E-posta: abahadir@konya.edu.tr

+ Adem Şahin (Doç. Dr.)

İletişim bilgileri: N. E. Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / (42090) Konya
Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 332 323 82 50

E-posta: adesahin@hotmail.com

• Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi [Samsun] – (ş)

Web sitesi: <http://www2.omu.edu.tr/akademikbirimler/ilahiyat/>

+ Hüseyin Peker (Prof. Dr.)

İletişim bilgileri: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ (55139) Samsun
Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 362 312 19 19 / D. N. 6139

E-posta: hpeker@omu.edu.tr

+ Mustafa Köylü (Prof. Dr.)

İletişim bilgileri: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ (55139) Samsun
Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 362 312 19 19

E-posta: mkoylu@omu.edu.tr

+ Ali Rıza Aydın (Prof. Dr.)

İletişim bilgileri: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ (55139) Samsun
Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 362 312 19 19 / D. N. 6144

E-posta: araydin@omu.edu.tr

+ Betül Şentürk (Arş. Gör.)

İletişim bilgileri: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ (55139) Samsun
Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 362 312 19 19

E-posta: elifkara1977@gmail.com

• Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi [Samsun] – (t)

Web sitesi: <http://www.omu.edu.tr/a/tr/akademikbirimler/fakulte/>

+ Bozkurt Koç (Doç. Dr.)

İletişim bilgileri: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi / Samsun
Psikoloji Bölümü

İş telefonu: 0 362 3121919 / 5174

E-posta: bozkurtkoc1970@hotmail.com

• Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi [Rize] – (u)

Web sitesi: <http://ilahiyat.erdogan.edu.tr/>

+ Muhammed Kızılgeçit (Yrd. Doç. Dr.)

İletişim bilgileri: R. T. Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / (53100) Rize
Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 464 214 11 20 / 2070

E-posta: muhammed.kizilgecit@erdogan.edu.tr

• Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi [Adapazarı] – (v)

Web sitesi: <http://www.if.sakarya.edu.tr/>

+ Abdulvahit İmamoğlu (Prof. Dr.)

İletişim bilgileri: Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / Adapazarı
Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0264 295 54 54

E-posta: abdulvht@sakarya.edu.tr

+ Ayşe Şentepe (Arş. Gör.)

İletişim bilgileri: Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / Adapazarı

Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0264 295 54 54

E-posta: asentepe@sakarya.edu.tr

+ Yunus Emre Temiz (Arş. Gör.)

İletişim bilgileri: Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / Adapazarı

Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0264 295 54 54

E-posta: ytemiz@sakarya.edu.tr

• Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi [Isparta] – (y)

Web sitesi: <http://ilahiyat.sdu.edu.tr/>

+ Habil Şentürk (Prof. Dr.)

İletişim bilgileri: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ (32260) Isparta

Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 246 211 45 82

E-posta: habil@ilahiyat.sdu.edu.tr

+ Hüseyin Certel (Prof. Dr.)

İletişim bilgileri: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ (32260) Isparta

Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 246 211 45 82

E-posta: certel@ilahiyat.sdu.edu.tr

• Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi [Bursa] – (z)

Web sitesi: <http://ilahiyat.uludag.edu.tr/>

+ Hayati Hökelekli (Prof. Dr.)

İletişim bilgileri: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / (16140) Bursa

Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 224 243 13 37

E-posta: hayatihokelekli@hotmail.com

+ İbrahim Gürses (Doç. Dr.)

İletişim bilgileri: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / (16140) Bursa

Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 224 243 13 37

E-posta: ibrahimgurses@hotmail.com

+ Akif Hayta (Dr.)

İletişim bilgileri: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / (16140) Bursa

Din Psikolojisi A.B.D.

İş telefonu: 0 224 243 13 37

E-posta: akifhayta@hotmail.com

Yukarıda verilen biyografik bilgiler ışığında toplamda 26 üniversitede, hâlen aktif olarak çalışan toplam 48 din psikoloğunun akademik çalışma yaptığı tespit edilmiştir. Söz konusu akademik kadro, -yukarıdan aşağıya doğru- akademik kariyer basamaklarındaki unvan sıralamasına göre analiz edildiğinde ise hâlen aktif olarak akademik çalışmalarını sürdüren; “15 profesör; 10 doçent; 12 yardımcı doçent; 4 doktor ile 7 araştırma görevlisi”nin olduğu saptanmıştır. Ayrıca şu ana kadar akademiadan; “5 profesör, 1 yardımcı doçent ve 1 de doktor unvanına sahip akademisyen” olmak üzere toplam 7 din psikoloğunun emekli oldukları tespit edilmiştir (ayrıca 2005 verileri için krş. Koç, 2005; 2011b).

Öte yandan Koç’un (2010, 2011a, 2011b) Türk din psikologları üzerine yapmış olduğu çalışmalara göre şunlar söylenebilir;

- (a)-Beklenildiği gibi- akademia içi ve/veya dışında çalışan din psikologlarının çoğunun, lisans düzeyinde teoloji eğitimi alan ilahiyat kökenli oldukları tespit edilmiştir.
- (b)-Yine din psikologlarının birçoğunun, ortaöğretim düzeyinde -daha önceden- din eğitimi aldıkları saptanmıştır.
- (c)-Yabancı dil olarak genellikle Türk din psikologlarının birçoğunun İngilizce ve Arapça bildikleri gözlenmiştir. Burada din psikologlarının Arapça öğrenmelerinin en temel sebebi ise Türkiye’deki ilahiyat fakültelerinde ağırlıklı olarak Arapça’yi esas alan bir İslâm teolojinin öğretilmesidir.

c. Türkiye’de Din Psikolojisi Çalışmalarının Yer Aldığı Dergiler-Makaleler-Lisansüstü Tezler

Türkiye’de henüz Türk din psikolojisi çalışmalarının yayınlandığı alana özgü ‘Türk Din Psikolojisi Araştırmaları Dergisi’ veya benzeri bir isimle herhangi bir akademik

sürelî yayın bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu alanda yapılan akademik çalışmalar ve araştırmalar, daha çok ilahiyat fakültelerinin dergileri ile bazı vakıf ve dernekler tarafından finans desteği sağlanan diğer süreli yayınlar tarafından yayımlanmaktadır (bkz. Tablo-1).

Tablo-1: Türkiye’de Din Psikolojisi Çalışmalarının Yer Aldığı Akademik Dergiler

Dergi Adı	Şehir
Akademik Araştırmalar Dergisi	İstanbul
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi	Ankara
Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi	Erzurum
Bilimname Dergisi	Kayseri
Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi	Sivas
Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi	Adana
Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi	Diyarbakır
Dinî Araştırmalar Dergisi	Ankara
Diyanet İlmî Dergi	Ankara
Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi	İzmir
Ekev-Sosyal Bilimler Akademi Dergisi	Erzurum
Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi	Kayseri
Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi	Elazığ
Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi	Çorum
İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi	Malatya
İslâmî Araştırmalar Dergisi	Ankara
İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi	İstanbul
K. Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi	K.Maraş
Marife: Bilimsel Birikim Dergisi	Konya
Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi	İstanbul
Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi	Samsun
Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi	Şanlıurfa
Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi	Adapazarı
N. Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi	Konya
Süleyman Demirel Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi	Isparta
Tabula Rasa: Felsefe & Teoloji Akademik Dergisi	Isparta
Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi	Ankara
Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi	Bursa

(Kaynak: Koç, 2005)

Yukarıda da ifade edildiği gibi- din psikolojisi adında Türkiye’de özel bir dergi yoktur. Fakat “İslâmî Araştırmalar Dergisi” tarafından 2006 yılında, editörlüğünü A. Köse’nin yaptığı ‘Din Psikolojisi’ özel sayısı yayınlanmıştır. Türk din psikolojisi araştırmalarına açık bir örnek olmasından dolayı bu derginin içeriği aşağıda veril-

miştir [Kaynak: Köse, A. [Ed.]. (2006) İslami Araştırmalar Dergisi, (Din Psikolojisi Özel Sayısı), 19 (3)] (bkz. Tablo-2).

Tablo-2: ‘Din Psikolojisi’ Özel Sayısının “İçindekiler” Bölümü
[İslamî Araştırmalar Dergisi]

Yazarlar	Makaleler
A. Köse	Psikoloji ve din: Bir dargın bir barışık kardeşler
H. Hökelekli	İslam geleneğinde psikoloji kültürü
B. Sambur	Din ve psikoloji ilişkisini yeniden düşünmek
Ü. Ok	Türkiye’de din psikolojisi: Neredeyiz ve nereye gidebiliriz?
A. Ayten	William James (1842-1910) ve din psikolojisinde tecrübe merkezli bir yaklaşım
A.U. Mehmedoğlu	Dindarlığın peşinde: Din psikolojisinde araştırma, ölçme ve yorumlama üzerine Kader algısı-ruh sağlığı ilişkisi üzerine ampirik bir araştırma
F. Karaca	Bireysel dindarlığın boyutları ve inanç-davranış etkileşimi
H. Kayıklık	Üniversite öğrencilerinin benlik tasarımlarının dinsel yönelim biçimleri ve bazı demografik değişkenler açısından incelenmesi
M. Yıldız	Bedensel engellilere yönelik tutumlar ile dinî tutumlar arasındaki ilişki üzerine bir araştırma
M. Naci Kula	
A. Tüzer	Uyuşturucu tecrübeleri ve mistisizm
N. Tarhan	Konferans: Modern psikoloji ve din
Toplam: 11 Makale + 1 Konferans Tanıtımı [Kaynak: http://www.islamiarastirmalar.com/magazine/tr-index.html]	

Ayrıca, yukarıda içeriği verilen özel sayıya ek olarak Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi A.B.D. öğretim üyelerinden H. Kayıklık’ın editörlüğünü yaptığı “Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi” tarafından 2012 yılında ‘Din Psikolojisi’ özel sayısı yayımlanmıştır. Söz konusu özel sayının içeriği ise aşağıdaki gibidir [Kaynak: Kayıklık, H. [Ed.]. (2012) Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (Din Psikolojisi Özel Sayısı), 12 (2)] (bkz. Tablo-3).

Öte yandan Türkiye’de din psikolojisi alanında yayımlanan makaleler 2009 verilerine göre genel olarak değerlendirildiğinde, tercüme edilmiş makaleler de dikkate alındığında, yaklaşık olarak 600 yayınlanmış makale tespit edilmiştir (Yenen, 2009). Makalelerin içeriklerine bakıldığında ise ‘dinsel davranışların kaynakları, din psikolojisinin konusu, alanı ve metodu, din psikolojisinin dünü ve bugünü, gelişim dönemleri ve din, iman, şüphe ve inançsızlık, din ve psikoloji, tasavvuf psikolojisi, dinsel tecrübe, dua ve ibadet’ gibi konular olduğu görülmektedir (Koç, 2005). Bunların dışında, en az üzerinde çalışılan konuların ise ‘dine dönüş ve din değiştirme, yeni dinsel hareketlerin psikolojisi, manevî-(psikolojik) danışmanlık’ gibi konulardır (Sezen & Yenen, 2009).

Türkiye’de din psikolojisi alanında 1963 yılından 2012 yılına kadar toplam da 64 doktora tezi ve 299 yüksek lisans tezi yapılmıştır. Ayrıca bunlara ek olarak devam eden 33 doktora tezi ve 94 yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Bu alanda yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerine bakıldığında da, özellikle 1990’lı yılların sonla-

rından itibaren nitelik ve nicelik olarak kademeli bir artış olduğu görülmektedir. Metodolojik olarak teorik ve ampirik çalışma olmak üzere temelde iki yaklaşımla tezler yapılmaktadır. Ampirik çalışmalarda örneklem olarak en çok üniversite gençliğinin kullanıldığı görülmektedir. Din psikolojisi ana bilim dalında hazırlanan lisansüstü tezlerin hemen hepsinin danışmanlığı, ilahiyat fakültelerinin din psikolojisi ana bilim dallarında çalışan öğretim üyelerince yürütülmektedir (Sevinç, 2013; Yenen, 2009).

Tablo-3: ‘Din Psikolojisi’ Özel Sayısının “İçindekiler” Bölümü [Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi]

Yazarlar	Makaleler
H. Kayıklık	Editörden...
H. Kayıklık & A. Yapıcı	Prof. Dr. Kerim YAVUZ'u anarken...
-----	--Makaleler--
A. Yapıcı	Modernleşme-sekülerleşme sürecinde türk gençliğinde dinî hayat: Meta-analitik bir değerlendirme
H. Peker	Kur'an'a göre dindarlığın boyutları
A. Ayten	Arap ülkelerinde İslâmî psikoloji ve din psikolojisi çalışmaları
A. Ayten	Kimlik ve din: İngiltere'deki Türk gençleri üzerine bir araştırma
Ü. Ok	Biyografik anlatıya dayalı inanç gelişimi biçimleri ve nicel ölçümler
A. Kuşat	İbadetlerde niyetin ahlaki gelişim düzeyi ile ilişkisi
S. Zavalısız	Din değiştirmenin psiko-sosyal kodları
M. Koç	Manevî-[psikolojik] danışmanlık ile ilgili Batı'da yapılan bilimsel çalışmaların tarihi ve literatürü (1902-2010) üzerine bir araştırma – I
M. Koç	Manevî-[psikolojik] danışmanlık ile ilgili Batı'da yapılan bilimsel çalışmaların tarihi ve literatürü (1902-2010) üzerine bir araştırma – II
B. Y. Seyhan	Gazali'nin İslam filozoflarını tekfir etmesinin yüklem kuramları açısından değerlendirilmesi
-----	--Çeviri & Sempozyum & Kitap tanıtımları--
-----	--Çeviri--
S. Murken	Tannıyla ilişki ve ruh sağlığı- Bir modelin gelişimi ve deneysel incelemesi (çev. Yusuf Macit)
-----	--Sempozyum Tanıtımı--
Z. Ağilkaya	2011 uluslararası din psikolojisi kongresinde Türk din psikolojisi araştırmacıları
-----	--Kitap tanıtımları--
N. Esen	Kayıklık, H. (2011). Din psikolojisi: Bireysel dindarlık üzerine. Adana: Karahan Kitabevi.
Y. Emre	Yapıcı, A. (2007). Ruh sağlığı ve din: Psiko-sosyal uyum ve dindarlık. Adana: Karahan Kitabevi.
Toplam: 10 Telif+1 Çeviri Makale - 1 Sempozyum+2 Kitap Tanıtımı	
[Kaynak: http://ilahiyat.tekd.org/?syf=amenu&tekd=94&aciklama=]	

Bu bağlamda 2009 yılına kadar master ve doktora tezlerinin içeriklerine dayalı olarak yıllara göre ağırlıklı çalışılan konular şunlardır: (a) din psikolojisi perspektifinden Kur'an'ın temel kavramları [her dönemde]; (b) kişilik ve kimlik, [1995-2000]; (c) ergenlik dönemi ve dindarlık [2000-2004]; (d) depresyon ve dinsel başa çıkma [2000-2009]; (e) üniversite öğrencilerinin dindarlık çeşitleri ve düzeyleri [2003-

2009]; (f) psikoterapi, ruh sağlığı ve din [2006-2009]; Ayrıca özellikle 2005 yılından bu tarafa öne çıkan konular ise “misyonerlik faaliyetleri, din değiştirme, anlam arayışı, televizyon ve internet, şiddet, küreselleşme, bireycilik, değerler, maneviyat” şeklinde sıralanabilir. (Düzgüner, 2009; krş. Yenen & Sezen, 2008; Sevinç, 2013).

d. Din Psikolojisi Alanıyla İlgili Türkiye’de Yapılan Meslekî Toplantılar

Türkiye’de meslekî çalışmalarını örgütleyebilmek için Türk din psikologlarının henüz bir araya geldiği sivil toplum kuruluşu olarak ‘Türk Din Psikologları Derneği’ veya ‘Türk Din Psikolojisi Derneği’ isimli bir meslekî kuruluşları yoktur. Fakat Türk din psikologları, 2009 yılından itibaren her yıl düzenli olarak yıllık meslekî toplantılar düzenlemeye başlamışlardır.

1. Meslekî toplantı: İlk yıllık meslekî toplantı, 2009 yılında İstanbul’da yapılmıştır. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi A.B.D. tarafından düzenlenen ‘I. Din Psikologları Koordinasyon Toplantısı’ 25-26 Haziran 2009 tarihleri arasında İstanbul’da gerçekleştirilmiştir. Birinci ve ikinci kuşak din psikologlarının hazır bulunduğu bu ilk toplantıda, Türkiye’de din psikolojisi alanında yapılan çalışmalarda karşılaşılan güçlüklerin tartışılması ön plana çıkmıştır (Yener, 2008).

2. Meslekî toplantı: Öte yandan Türkiye’deki ikinci yıllık meslekî toplantı ise 08-10 Ekim 2010 tarihleri arasında Konya’da ‘Din Psikolojisi’nin İmkânları, Sınırları ve Gelecek Vizyonu’ isimli ‘I. Ulusal Din Psikolojisi Kongresi’ne eklenerek yapılmıştır. Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi A.B.D. tarafından düzenlenen ‘I. Ulusal Din Psikolojisi Kongresi’ ve ‘II. Din Psikologları Koordinasyon Toplantısı’nda ise alanla ilgili önemli çalışmalar paylaşılmıştır. Özellikle İslâm dünyasında bilinen ilk ulusal din psikolojisi kongresi olan bu kongrede, Türk din psikologları, ‘Türkiye’de ve dünyada din psikolojisinin problemleri, İslâm psikolojisinin imkânı, manevî-(psikolojik) danışmanlık ve yerli ölçek geliştirme’ gibi konularda çok sayıda bildiriler sunmuşlardır (Yener, 2010).

3. Meslekî toplantı: Üçüncü yıllık meslekî toplantı da 2011 yılında Çanakkale’de yapılmıştır. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi A.B.D. tarafından düzenlenen ‘III. Din Psikologları Koordinasyon Toplantısı’ 01-03 Temmuz 2011 tarihleri arasında Çanakkale’de gerçekleştirilmiştir. Alan profesyonellerinin yanı sıra din psikolojisi alanında master ve doktora yapan öğrencilerin de katıldığı ‘Din ve Dindarlık’ temalı bu üçüncü toplantıda ise ‘dindarlık-maneviyat, ölçek çalışmaları ve manevî-(psikolojik) danışmanlık’ alanlarında bildiriler sunulmuş, alanla ilgili güncel gelişmeler değerlendirilmiştir.

4. Meslekî toplantı: Konuyla ilgili son olarak dördüncü din psikologları meslekî toplantısı da 2012 yılında Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi A.B.D. tarafından Nevşehir’de gerçekleştirilmiştir.

5. Meslekî toplantı: Bşinci din psikologları meslekî toplantısı ise 2013 yılında Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi A.B.D. tarafından Çorum'da yapılmıştır. Bu yapılan son toplantıda ise 2014 yılındaki altıncı toplantının da 'Din Psikolojisi Çalışmalarının Uygulama Alanlarına Katkısı' ana başlığıyla Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi A.B.D. tarafından Samsun'da yapılması kararlaştırılmıştır.

2. SONUÇ

Din psikolojisi ile ilgili bilimsel araştırma ve yayınların her geçen gün arttığı A.B.D. ve diğer Batı ülkelerine oranla Türkiye'de, adı geçen bu alanın bir bilim dalı olarak henüz kurumsallaşma aşamasında olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda, Türkiye'de din psikolojisine ilgi duyan araştırmacı Türk din psikologlarının karşılaştıkları en önemli sorunlardan biri de kaynak sıkıntısıdır. Buna rağmen son dönemde, Türkiye'de bu alanla ilgili önemli araştırmalar yapılmaya devam etmektedir. Ancak kronolojik olarak din psikolojisi bilim dalının Batı'daki gelişim tarihi, Türkiye'ye göre daha önce olduğu için doğal olarak Batı'daki kurumsallaşma sürecinde önemli mesafeler alınmıştır.

Görüldüğü gibi, Türkiye'de din psikolojisi bilim dalı kuruluş aşamasında olduğu için bu alanda henüz tam anlamıyla yeterli akademik birikime ve literatüre ulaşılabilmiş değildir. Türkiye'de özellikle 1949 yılında ilk ilahiyat fakültesinin kurulmasıyla ve bu fakültede ders olarak okutulmasıyla birlikte tanınmaya ve gelişmeye başlayan din psikolojisi çalışmalarının tarihi kısaca üç döneme ayrılarak değerlendirilebilir. Bunlardan (i)-1949-1979 yılları arasında kapsayan ilk gelişim döneminde, daha çok din psikolojisi bilim dalının tanınmaya başlandığı; (ii)-1980-1999 yılları arasında kapsayan daha sonraki dönemde ise alanla ilgili Batı'da oluşturulan literatürü anlama ve yorumlama çabası içerisine girildiği; (iii)-2000-2013 yılları arasında kapsayan son dönemde de daha çok yerli ölçek ve dinsel gelişim teorileri gibi yerel unsurların çalışmalara yavaş yavaş girdiği söylenebilir. Özellikle makalede ele alınan bu son dönemde, teorik ve ampirik olarak din psikolojisi alanında yapılan araştırmalarda, metodolojik olarak nicel çalışmaların yanı sıra sayıca az da olsa nitel çalışmalardaki artış dikkati çekmektedir.

Türkiye'deki din psikolojisi araştırmalarının yayınlanma sürecine bakıldığında, alana özgü bir akademik dergi yoktur. Bu alandaki makaleler, diğer alanda yazılan makalelerin de yayınlandığı akademik dergilerde yayınlanmaktadır. Din psikolojisi alanında yapılan master ve doktora tezlerinden uyarlanan makalelerin yanı sıra bunlardan bağımsız olarak yazılan makaleler de vardır. Tezlerin metodolojik dağılımına bakıldığında ise nicel yaklaşımla yapılan tez sayısının nitellerden daha fazla olduğu görülmektedir.

Akademik bir aktivite olarak, Türkiye’de din psikolojisi alanında 2009 yılından bu yana yılda bir kez bilimsel toplantılar yapılmaktadır. Bu bağlamda şu ana kadar 5 koordinasyon toplantısı ve 1 de ulusal kongre yapılmıştır. Batı ve Doğu’da yapılan din psikolojisi çalışmalarının gözden geçirildiği ulusal kongrede, manevî-(psikolojik) danışmanlık ile maneviyat, din/dindarlık ve kaygı, depresyon ilişkileri gibi son dönem popüler araştırma konuları ele alınıp tartışılmıştır. Diğer koordinasyon toplantılarının formatı ise alana ilişkin bir alt araştırma başlığına yönelik hazırlanan bildirilerin tartışılmasının yanında, daha çok alanla ilgili yapılan master ve doktora tezlerinin sunumları ile yıllık akademik çalışma planlamalarının yapılması şeklinde düzenlenmiştir. Toplantılarda, alanın otoriteleri tarafından bundan sonra nitel çalışmaların yapılmasının teşvik edildiği gözlenmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye’de din psikolojisi tarihi, Batı’ya göre yarım yüzyıl daha geç başlamıştır. Bu gelişmeyi geciktiren faktörlerden biri de, din psikolojisi bilim dalıyla ilgili araştırmaların sadece ilahiyat fakültelerinde yapılan çalışmalarla sınırlı olmasıdır. Dolayısıyla akademik gelenek olarak çeşitli üniversitelerde kurulan ilahiyat fakülteleri içerisinde yapılandırılan din psikolojisi anabilim dallarında başlayan Türk din psikolojisi çalışmaları, hâlen de bu akademik yapı içerisinde devam etmektedir. Özellikle son on yılda hızla yeni ilahiyat fakültelerinin açıldığı da göz önünde bulundurulacak olursa, Türkiye’de bu bilim dalının gelecekte yıldızının giderek parlayacağı, bu alana olan ilginin gittikçe artacağı, orta ve uzun vadede istenilen düzeye gelineceği öngörülebilir. Dolayısıyla bundan sonraki tarihsel gelişim sürecinin, Türk din psikolojisi çalışmalarının ileri düzeye çıktığı bir dönem olacağı söylenebilir. Gerçekleşmesi beklenen bu dönemde, din psikolojisi alanında Batı’da üretilen teorilerin analizinden sonra Türk toplumunun dinamiklerinin ve Türk/iye dindarlık haritası göz önünde bulundurularak ülkeye özgü yerli teorilerin ve sistemli çalışmaların yapılması tahmin edilmektedir. Kısaca, din psikolojisinin Türkiye’deki yerli kültür eksenli sistemli çalışmaların görülebileceği ileri dönemde, adı geçen bu bilim dalının kendine özgü bir kimlik oluşturma süreciyle ilgili önemli aşamalar kaydedeceği söylenebilir.

Türkiye’deki din psikolojisinin gelişimine ilişkin Türk din psikologlarına şu önerilerde bulunulabilir:

- Batı ile Doğu kültürlerinin karşılaştırılmasını içeren kültürlerarası ampirik çalışmalar yapılmalıdır. Bu amaçla Doğu ve Batı arasında bir yerde bulunan Türkiye’de, bu alanda çalışan din psikologları, Avrupa ve Amerika’da çalışan Batılı din psikologları ile Ortadoğu’da araştırmalar yapan din psikologları arasında atölye çalışmaları yapmalıdırlar.
- Türk din psikolojisi çalışmalarının bir kısmının yayımlandığı web sitesi olan “<http://www.dinpsikolojisi.org>” isimli internet sitesi, daha aktif ve fonksiyonel duruma getirilmelidir.

- Türk din psikologlarının aralarındaki meslekî dayanışmalarının arttırılabilmesi ve yakın alanlarda çalışan diğer psikologlar, psikiyatrlar ve psikolojik danışman ve rehberlik uzmanlarıyla daha etkin bir iletişim kurulabilmesi için mutlaka resmî kimliği olan bir sivil toplum örgütü çatısı altında toplanmaları gerekmektedir. Bu amacı gerçekleştirmeye yönelik olarak örneğin; “Türk Din Psikolojisi Derneği / TDPD” ismiyle bir sivil toplum örgütü kurulabilir.
- Özel olarak sadece adı geçen bu alanın telif ve çeviri makalelerini içeren örneğin; “Türk Din Psikolojisi Araştırmaları Dergisi” isimli akademik nitelikli bir “ulusal süreli yayın” zaman geçirilmeden çıkarılmalıdır.
- Türkiye’de din psikolojisi alanında yapılan makale ve kitap çalışmalarının ulusal bir veri tabanında toplanması için bu alanda bibliyografik projeler yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Armaner, N. (1967). *İnanç ve hareket bütünlüğü bakımından din terbiyesi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Armaner, N. (1973). *Psikopatolojide dinî belirtiler*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Armaner, N. (1980). *Din psikolojisine giriş-I*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Ayten, A. (2012). *Tanrıya sığınmak: Dini başa çıkma üzerine psiko-sosyal bir araştırma*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Bahadır, A. (2002a). Ergenlik döneminde dini şüphe ve tereddütler. (içinde). H. Hökekleli (Ed.), *Gençlik, din ve değerler psikolojisi*(ss. 255–306). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Bahadır, A. (2002b). *İnsanın anlam arayışı ve din*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Certel, H. (2000). *Kur’an’da insan*. Isparta: Tuğra Matbaası.
- Certel, H. (2003). *Din psikolojisi*. Ankara: Andaç Yayınları.
- Cirhinlioğlu, F. G. (2010). *Din psikolojisi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Daryal, A. M. (1994). *Kurban kesmenin psikolojik temelleri*. (2. baskı). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Düzgüner, S. (2009). Türkiye’de din psikolojisi çalışmaları hakkında bir değerlendirme: 1869–2009 kronolojik bir inceleme. [Erişim tarihi: 15 Aralık 2011, <http://www.dinpsikolojisi.org>].
- Egemen, B. Z. (1952). *Din psikolojisi: Saba, kaynak ve metot üzerine bir deneme*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Fırat, E. (1977). *Üniversite öğrencilerinde Allah inancı ve din duygusu*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Fırat, E. (1982). *Şahsiyet gelişiminde tövbenin fonksiyonu*. (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Gürses, İ. (2001). *Kolelik ve özgürlük arasında din: Üniversite öğrencileri üzerinde sosyal psikolojik bir araştırma*. Bursa: Arasta Yayınları.
- Gürses, İ. (2010). *Dindarlık ve kişilik*. Bursa: Emin Yayınları.
- Hökekleli, H. (1983). *Ergenlik çağı gençlerinin dinî gelişimi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Hökekleli, H. (1989). Türkiye’de din psikolojisi çalışmalarında karşılaşılan güçlükler ve bazı temel meseleler. (Yayınlanmış Bildiri). (içinde). *Günümüz din bilimleri araştırmaları ve problemleri sempozyumu*. (ss. 107–115). 27–30 Haziran 1989. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

- Hökelekli, H. (1998). *Din psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hökelekli, H. (2010). *Din psikolojisine giriş*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Hökelekli, H. & Çayır, C. (2012). The psychological and social cause which have effect on Turkish people in the process of conversion to Christianity. *Energy Education Science and Technology Part B: Social and Educational Studies*, 4 (1), 469–480.
- James, W. (1958). *The varieties of religious experience*. New York: New American Library.
- Karaca, F. (2000). *Ölüm psikolojisi*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Karaca, F. (2001). *Psiko-sosyal açıdan yabancılaşma ve dinî hayat*. İstanbul: Bil Yayınları.
- Karaca, F. (2007). *Dinî gelişim teorileri*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Karacoşkun, M. (1999). *Psiko-sosyal açıdan iman-(Dini inanç)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kayıklık, H. (2000). *Dinsel yaşayış biçimleri: Psikolojik temelleri açısından bir değerlendirme*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kayıklık, H. (2003). *Orta yaş ve yaşlılıkta dinsel eğilimler*. Adana: Baki Kitabevi.
- Kayıklık, H. (2009). *Tasavvuf psikolojisi*. İstanbul: Akçağ Yayınları.
- Koç, M. (2002). *Ergenlik döneminde dua ve ibadet psikolojisinin ruh sağlığı üzerindeki etkileri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koç, M. (2004). Uludağ Üniversitesi'nde din psikolojisi ile ilgili yapılan tezler (1980–2002) üzerine bir araştırma. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9, 43–66.
- Koç, M. (2005). Türkiye'deki ilâhiyat fakültesi dergilerinde din psikolojisi ile ilgili yayımlanan makaleler (1953–2004) üzerine bibliyografik bir araştırma. *Bilimname Dergisi*, 8 (2), 107–132.
- Koç, M. (2008). *Yetişkinlik döneminde dindarlık ile benlik kavramı değişkenleri arasındaki ilişki*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koç, M. (2010). Türk din psikologları (1949–2010) üzerine biyografik bir araştırma–I. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33, 187–210.
- Koç, M. (2011a). Türk din psikologları (1949–2010) üzerine biyografik bir araştırma–II. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 35, 227–246.
- Koç, M. (2011b). Türk din psikologları (1949–2010) üzerine biyografik bir araştırma–III. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36, 265–285.
- Köse, A. (1996). *Conversion to Islam: A study of native British converts*. London: Kegan Paul Press.
- Köse, A. (2006). Psikoloji ve din: Bir dargın bir barışık kardeşler. *İslâmî Araştırmalar Dergisi (Din ve Psikoloji-Özel Sayısı)*, 19 (3), 1–2.
- Köse, A. & Ayten, A. (2012). *Din psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları

- Kula, M. N. (2001). *Kimlik ve din: Ergenler üzerine bir araştırma*. İstanbul: Ayışığı Yayınları.
- Kula, M. N. (2005). *Bedensel engellilik ve dinî başa çıkma*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Küşat, A. (2002). Nefis mertebelerine psikolojik yaklaşımlar. *Tasavvuf: Akademik Araştırmalar Dergisi*, 9, 119–128.
- Mehmedoğlu, A.U. (2004). *Kişilik ve din*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Ok, Ü. (2002). *Challenges of studying religion at university level: An inquiry into stres experienced by Turkish Muslim theology students in their thinking about religion*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Birmingham: University of Birmingham.
- Ok, Ü. (2006). Türkiye’de din psikolojisi: Neredeyiz ve nereye gidebiliriz? *İslamî Araştırmalar Dergisi (Din Psikolojisi-Özel Sayısı)*, 19 (3), 441–456.
- Ok, Ü. (2011). Dinî tutum ölçeği: Ölçek geliştirme ve geçerlik çalışması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8 (2), 528–549.
- Özbaydar, B. (1970). *Din ve Tanrı inancının gelişmesi üzerine bir araştırma*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Paloutzian, R. F. & Park, L. C. (2005). *Handbook of the psychology of religion and spirituality*. New York & London: Guilford Press.
- Paloutzian, R. F. & Park, L. C. (2013a). *Din ve maneviyat psikolojisi: Temel yaklaşımlar ve ilgi alanları*. (çev. Ed.) İ. Çapcıoğlu & A. Ayten). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Paloutzian, R. F. & Park, L. C. (2013b). *Din ve maneviyat psikolojisi: Yeni yaklaşımlar ve uygulama alanları*. (çev. Ed.) İ. Çapcıoğlu & A. Ayten). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Pazarlı, O. (1982). *Din psikolojisi*. (3. baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Peker, H. (1979). *Din değiştirmede psiko-sosyolojik etkenler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Peker, H. (1990). Suçlularda dinî davranışlar. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4, 93–123.
- Peker, H. (1993). Tasavvuf psikolojisi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, 35–52.
- Peker, H. (2000). *Din psikolojisi*. Samsun: Aksiseda Matbaası.
- Sevinç, K. (2013). Türkiye’de din psikolojisi alanında yapılan lisansüstü tezler üzerine bir inceleme. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (28), 243-269.
- Sezen, A. & Yenen, İ. (2009). Türkiye’de din psikolojisi alanında ulusal dergilerde yayınlanmış makaleler bibliyografyası: (1956–2008). *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30, 103–137.
- Starbuck, E.D. (1899). *The psychology of religion*. London: Walter Scott.

- Şentürk, H. (1984). *Psikoloji açısından Hz. Peygamberin ibadet hayatı*. İstanbul: Bahar Yayınları.
- Şentürk, H. (1997). *Din psikolojisi*. Konya: Esra Yayınları.
- Wulff, D. M. (1996). The psychology of religion: An overview. (içinde) E.P. Shafranske (Ed.), *Religion and the clinical practice of psychology* (ss. 43–59). Washington, DC: American Psychological Association.
- Wulff, D. M. (1997). *Psychology of religion: Classic and contemporary* (2. baskı). New York: Wiley.
- Wulff, D. M. (2010). Psychology of religion. (içinde) D. A. Leeming, K. Madden & S. Marian (Eds.), *Encyclopaedia of psychology and religion* (ss. 732–735). New York & London: Springer.
- Uysal, V. (1994). *Psiko-sosyal açıdan oruç*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yaparel, R. (1987). *Yirmi-çark yaşlar arası kişilerde dinî hayat ile psiko-sosyal uyum arasındaki ilişki üzerine bir araştırma*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yavuz, K. (1983). *Çocukta dinî duygu ve düşüncenin gelişmesi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Yavuz, K. (1987). *Psikanalizde ilk dinî gelişmelerin değeri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Yavuz, K. (1990). Yunus Emre'nin iç benine dini ve psikolojik yaklaşımlar. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9, 12–21.
- Yenen, İ. (2008). I. Din psikolojisi anabilim dalı öğretim elemanları koordinasyon toplantısı (İstanbul). *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28, 327–340.
- Yenen, İ. (2009). Din psikolojisi alanında Türkiye'de yapılan bilimsel faaliyetler hakkında bir değerlendirme. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 1 (1), 319–336.
- Yenen, İ. (2010). I. Ulusal din psikolojisi kongresi: Din psikolojisinin imkânları, sınırları ve gelecekvizyonu—8–10 Ekim 2010 Konya. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 32, 243–257.
- Yenen, İ. (2011). III. Din psikolojisi anabilim dalı öğretim elemanları koordinasyon toplantısı (Çanakkale). *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 34, 219–225.
- Yenen, İ. & Sezen, A. (2008). Türkiye'de din psikolojisi alanında lisansüstü tezler (1963–2008) üzerine bibliyografik bir çalışma. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 8 (2), 147–178.
- Yıldız, M. (2006). *Ölüm kaygısı ve dindarlık*. İzmir: Birleşik Matbaası.